

Univerzalnost literature in univerzalije v literaturi: historični in ahistorični vidiki. Uvod v tematski sklop

Dejan Kos

Pojma univerzalnosti in univerzalij se v literarni vedi pojavljata v različnih kontekstih. Njun pomenski obseg ni odvisen le od predmeta obravnave, temveč tudi od vsakokratnih epistemoloških izhodišč. Kot pri ostalih temeljnih konceptih, lahko tudi v tem primeru verodostojne odgovore na odprta vprašanja ponudi samo povezava literarnega zgodovinopisja in večdimenzionalnosti teoretičnih diskurzov.

V hermenevtičnih študijah so univerzalije redko omenjene, pojem univerzalnosti pa je večinoma v funkciji vzpostavljanja oz. ohranjanja literarnega kanona. Izhodišče je predpostavka, da poseben položaj v vrednostnih hierarhijah pripada literarnim pojavom, v katerih naj bi se zrcalile temeljne razsežnosti našega obstoja. Stik s temi plastmi naj bi literaturi omogočil preseganje arbitrarnosti vsakokratnih zgodovinskih okoliščin. Toda emfatični koncept občečloveške veljavnosti ostaja pri tem večinoma brez empirične podlage. Prav tako (samo)refleksije praviloma ni deležna niti zgodovinskost lastne vrednostne perspektive.

Empirične literarnovedne razprave so do pojma univerzalnosti bolj skeptične. S pomočjo analitičnih metod v svojem predmetnem področju prepoznavajo predvsem soodvisnost med literarnimi pojavi in spremenljivimi zgodovinskimi konteksti. V večji meri kot hermenevtične tradicije zastrujejo tudi zavest o zgodovinskosti lastnih vrednostnih sodb in o raznovrstnosti metodoloških pristopov. To pa ne pomeni, da tovrstne študije v analizi svojega predmetnega področja niso zmožne identificirati splošnejših pojavov. Nasprotno – v sodelovanju z drugimi znanostmi jih odkrivajo na najrazličnejših ravneh. Njihov nabor sega od tematskih, formalnih in zvrstnih značilnosti literarnih besedil do antropoloških, kognitivnih, psiholoških, družbenih in (trans)kulturnih univerzalij v polju literarne komunikacije.

Največ dvoma v univerzalnost in univerzalije najdemo v literarnovednih študijah t. i. semiotične provenience. Zlasti z »lingvističnim obratom« se v dobi kulturnega relativizma krepi zavest o arbitrarnosti slehernega

simbolnega reda, s tem pa tudi zavest o poljubnosti literarnozgodovinskih perspektiv in o pluralnosti raziskovalnih metod. Toda tudi ta epistemološka paradigma ima svoje omejitve. Dekonstrukcija univerzalizma ne slabi le spoznavnih potencialov, temveč tudi sama zavzema univerzalistično stališče. Razen tega je ideja arbitrarnosti mogoče premisliti do skrajnih konsekvenc in v transgresiji prepoznati celo njeno nasprotje.

Ker zapletenost obravnavane problematike zahteva ustrezen teoretičen premislek, je tematski sklop prispevek k razvoju epistemoloških podlag literarne vede. Tako **Willie van Peer** v polemični metarefleksiji zaostrojuje vprašanje o znanstvenih kriterijih literarnovednih tradicij, **Špela Virant** razvija teoretični orodji (»uroški« in »preroški« model), s pomočjo katerih je mogoče zaznati tako ahistorično podobnost, kot tudi zgodovinsko pogojenost literarno-estetskih pojavov, **Dejan Kos** se univerzalnosti literature približuje z interdisciplinarno transgresijo hermenevtičnih, empiričnih in semiotičnih spoznavnih paradigem, **Mihaela Ursa** obravnava zapleteno razmerje med univerzalnim in nacionalnim s pomočjo dialoškega in večdimenzionalnega koncepta »dialektičnih konstant«, **Michelle Gadpaille** na primeru kanadske literature problematizira razmerje med univerzalizmom in partikularizmom literarnozgodovinskih shematizacij, **Tomaž Onič** postavlja v ospredje slogovne in žanrske implikacije univerzalnosti, **Markus Schleich** ponazarja univerzalne razsežnosti literature na primeru izbranega arhetipskega motiva, **Andrea Leskovec** literarno ahistoričnost prepoznava v nearbitrarnih antropoloških mehanizmi obvladovanja kontingence, **Darja Pavlič** pa prevprašuje tezo o pripovedi kot univerzalnem semiotičnem postopku.

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da razprave tematskega sklopa spodbujajo vpogled v izjemne potenciale literarne vede. Slednja je morda danes res na obrobju humanističnih in družboslovnih disciplin, vendar pa se – zahvaljujoč zlasti večdimenzionalnosti svojega raziskovalnega področja, ki obsega spoznavne, emocionalne, normativne, estetske in ontološke razsežnosti človekovega obstoja – lahko razvije v prototip njihove interdisciplinarne zasnove.